

TAMÁSI OROSZ JÁNOS

„Ahogy keresgél homályban motozva”

Megállapíthatatlan s eldönthetetlen, persze, de azt gondolom: a leghosszabb utat önmaga költői pályáján *Szepesi Attila* tette meg. Aki mostanában rálapoz egy-egy kötetére, az megdöbben annak tartalmi és formai „csillag-együttállásán”, hatalmas magaslatain; ám, ha rápillantunk évtizedekkel korábbi munkáira, akkor azt kell mondanunk (és borzasztó jó lenne, ha nem bántanám ezzel meg), hogy igen csak szelíd lankákról érkezett ide, ráadásul szépen, tempósan, araszolgatva. Lehet, csak én látom így, de ha nagyot tévedek, hát kövessenek meg; mégis annak kimondását érzem rendkívül nagyszerű alkalomnak eddigi életműve ezen centrumba helyezésével, amit itt, fentebb fogalmaztam meg. Ám ez, folytatván a múltidézést, nem azt jelenti, hogy Szepesi Attiláról esetleg sokáig nem vett tudomást az irodalom, annak olvasótábora, vagy kevésre értékelte volna őt. Éppen hogy nem, ám – talán folytathatom a „késdobálást” – ezt az ívet, ezt a hatalmas utat valahogy nem borítékoltuk első köteteit olvasván.

Igaz, nem túl szerencsés időben érkezett. Már sokszor eltűnődtem azon, hogy a magyar költészet legizgalmasabb, nagyon termékeny, gazdag és gazdagító korszaka éppen az volt: a múlt század hetvenes évtizede, egy korántsem paradigma-váltást, hanem sokféle együtttható megjelenését segítő korszak. Sem olvasóként, sem pályakezdő költőként – épp a bőség zavara miatt – nem nagyon lehetett rátalálni, könnyen, arra az útra, amely nagy biztonsággal végigjárhatónak tűnt. Nem csupán esetleges külső okok miatt, hanem hát a lélek és az életézés olyan kihívásai is nyilvánvaló módon jelentkeztek, amelyek együtt járhattak egy gyöngébb, vagy erősebb stílusváltással. Tényleg, csak röviden, de gondoljuk át, mennyi minden „lógott” akkor a levegőben. A baloldali eszmékkel, ideológiákkal vértedződ nemzedék kezdte kinőni a túztáncos vehemenciát; néhányan, ezt bárhogy próbálja a mai kor olykor tagadni, akkoriban indultak a klasszicizálódás irányába; kezdtek írni azokat a maradandó műveket, amelyek, bár nem emlegetjük őket, ott vannak, értékállóan s kiradírozhatatlanul irodalomtörténetünkben.

Őket követte az újabb hang, a *Hetek* néven ismert irodalmi csoport (*Kabdebó Lóránt* összeállításában futottak pályára, mint tudjuk), de Szepesi érkezésekor már a *Kilencek* is ott volt, és akkor még nem említettük a két nemzedék közé szoruló „nemzedéktelen” (ahogyan *Vasadi* jellemezte önmagát, s kicsit pályatársait) alkotókat, akiket a *Magunk kenyere*n című antológiából ismerünk; szinte valamennyien korunk jelentős szerzőivé váltak. És nem említettük a markánsodó poszt-avantgárdé felbukkasát, *Tandorít*, *Domonkost*, s hát feltétlenül ki kell egészíteni a képet az életkorban nem, de súlyban jelentős, nagy „öregekkel”, *Juhász*, *Nagy*; *Kormos*, *Fodor*, s hosszan sorolhatnánk, tegyük is meg, mert legyen ez alkalom az emlékeztetésre; szóljunk hát a „korosabbakról”, *Illyés*, *Vas*, *Kálnoky*, de beszéljünk *Toldalagiról*, *Viharról*, vagy mindenekeelőtt, persze, már lezárván azért a sort, *Képesről*, nem, mintha nagyobb lenne életművének jelentősége a felsoroltakénál, hanem ekkor hajtja végre azt a személyes életmű-fordulatot, amely során majd a Charta '77 aláírói között találjuk; és ez a gesztus – amely **Eörsi** nagyra-be-

csülését is kiváltja, fontos eleme a nyolcvanas évek elején kezdődő „írói lázadásnak”; de ez végképp egy másik történet.

Inkább – legvégül – szóljunk *Benjámin*ről, ki akkoriban publikálja a *Tengerek fogságában* című kötetét; tényleg ajánlom mindenki szíves figyelmébe, roppant különös de ja vu helyzetben találja magát, aki ma olvassa ezt a könyvet.

Elnézést, hogy kicsit hosszan fecsegetem arról a korról, de hát legalább vázlatosan látnunk kell magunk előtt azt a képet, azt a közeget, ahová a fiatal (első kötete megjelenésekor huszonnyolc esztendőős) Szepesi Attila érkezik. Tényleg, lovagolok ezen, tűnhet így, de az ember nem is nagyon érti: miből remélhette, hogy észreveszik? Tréfálok, persze, a magam tanácstalan módján, mert mindvégig azon tűnődöm: miért is vettük észre? Mert hát azért megtörtént, noha nem vonnám vissza az iméntieket – mármint hogy az átűtő erővel adós maradt. Ám talán épp ez volt s maradt egyik személyes alkotói titka. Talán. Hogy nem „nyüstölte” az olvasókat, nem óhajtott azonnal, ahogy mondják, pajzsra emelkedni, de nem is állt be a fentebb említett, igen bőséges palettán kínálkozó, egyik színárnyalatba sem. Valahogy úgy szerzett magának nevet s figyelmet, hogy rajban röpült, s mégis egyedül, csapatban mutatkozott, ám mégis magányosan; tükrözte is, nem is ama palettát. Ilyen szemszögből nézve már első kötete is magával ragadó; mert, fordítom meg szinte minden eddigi mondatomat, olyan hetykeség van abban, olyan sajátos hangvétel, amely épp a hasonlóságokon belüli távolságtartás kiépítésével önállósul. *„Kinek mondjam el hogy vagyok”*, kérdi a kötet egyik versében, de nem pusztába kiáltja, hanem sorra megszólítja költőtársait saját nyelvükön, szinte saját szavaikkal, ám úgy, hogy érezzük – ez messze nem mimikri, hanem a dialógus megkezdése s folytatása. Kihalljuk *József Attila* és *Nagy László* szavai mellett *Buda Ferencét*, ám jóval erősebb ez egy hangpróbánál; ugyanakkor a tűz lobbantásában még bizonytalan. Erő van hozzá, épp csak annak értelmét keresi; nem több-e a csöndesség, a mélység hozama, érezzük tépelődését. Mert hát *„szöknénk magunkhoz-kötözötte / reményeinkbe-száműzötte”*, vési fel, szinte zárójelben, a már akkor – vagy akkor még úgy – felismert igazságot: az út csak befelé, a lélek tájai felé végtelen, szabad s határtalan. Amit így, az első akkord végén, kimondhatunk: lírája már ekkor a zeneiség, a dallam, a „betű egyenlő kottafej” világa felé fordul; s ez ível át a következő köteteken is. Hogy valamit, ami mindmáig jellemzi, s leginkább mostanában, azt már akkor nem csak megtalálja, de – mintegy ars poeticaként – második kötetében szinte összefoglalja. Nem más ez, mint az ősi magyar dalköltészet, és a balladák át- és felülírhatatlan világa.

Tinódi, Balassi, és a sok ismeretlen középkori költővándor szólal meg, persze, nevet is kapnak a strófákban, hogy az egyik névsort mondjam, *Apáti, Verbőczy, Tölgyessy, Petri, Veress* – mindmegannyi versvitéz; jó, tudom, itt és most, e sorok olvasói azonnal rájöttek a turpisságra, na de ki még? Petrit, talán, a sors ismertebbé tette – de hát attól tartok, az ő hangos hívei sem igazán tudnának idézni tőle, legfeljebb ha egy sort, a „sliccest”; hát még Verbőczy Antal sorát vajon mennyien tudnák folytatni: „nem tudjuk, mit fog feljegyezni rólunk a hálás utókor, annyi a hír, mit magunkról hozunk, kilenc hónapra születünk” – nos, lehet folytatni. Azt végképp meg sem említem: érdek-e még valakit az, hogy társai ott voltak-e az amerikai követség előtt? De tényleg maradjunk Szepesinél, s még ennél a kötetnél, kiemelve azt a játékos relief-költészetet, amely máshol is felbukkan, ám a *Pajkos-énekek*ben a leghangsúlyosabban. Megrajzolja abban kortársai portréját, azt a roppant gazdag költői palettát, amelyről magam is szóltam (ezért a megelőlegezett korszak-névsorolvasás), akik közé korántsem volt könnyű beverekednie magát, mondom ezt most, a versolvasó emlékezetével, de hát megtette, s még alig múlt harminc esztendőős. És, mondom, talán ekkor, ebben a kötetben dönti el végleg azt, hogy az archaikus, archaizáló nyelvi és formai eszközök felé fordul; noha ekkor még nem ezt követi. De jegyezzük fel azért a nagy-állomást: *Hegedős-ének*. Azt gondolom, itt

választja ki a saját szerelvényét. Miközben egyre hangsúlyosabban mutatja ki kötődéseit az „utasokhoz”. Jellemző szavakat, mondatokat ismerünk fel, továbbgondolt metaforákat, talán Bella István és Buda Ferenc szűrődik át a legfelismerhetőbben, de ez, mint mondtam, és nagyon pontosan kell kiemelni, az említett továbbgondolás, dialógus, időnként mélyebbre jutó végkövetkeztetésekkel.

Pedig mintha csak szemlélné őket, beszélgeti *Sinkát*, később *Gulyás Pált*, *Gulácsyt*, talán *Weöres* fertőzi meg ezzel, aki maga mellé vette a *Három veréb hat szemmel* válogatása, szerkesztése, rendezése munkálataiba, s ő ebben megerősítésre velt rá: igen, mindenkit meg kell ismerni, felkeresni, lélek a lelket, átölelni, elbeszélgetni vele, kicsit eltanulni tőlük a szavakat, a régebbi szó kincseit; nagyon olyan töltekezés-félét látunk itt, s ez még mindig a készülődés kora, annak évtizedei múlnak már; ez a szerény készülődés ideje, ami miatt, esetleg, egy kicsit észrevétlenebb maradt lírája; mert hát, különösen a rendszerváltozás kínos kísérletezgetéseinek harsogó lármája közepette, kit érdekelt egyre mélyülő költészete? Pedig kiszólt abból, megróttá a lármát, „*Múlt és jövő homályos / és Európa messzi. ...*”, emeli mutatóujját, folytatván úgy: „*Fordul a vérszínű bolygó, vérvív fiaival és húsevő profétáival*”. Sorokat említek, mondatokat a korváltásra reflektáló kötetéből, sokat tanulhatott (volna) tőle az, aki nagyon odafigyel csöndes bölcsességére, „*most jön a konflisok nyara / dédapák újjászületése / ... romtemetőben áll a bál / táncra kel két fekete mágus / ... rikácsolva járja a csárdást / Szálásival Rákosi Mátyás / ... de gyászhuszárra úgyszincs gondja / aki mindig maga bolondja // maga ura és maga népe / lát s hümmögve lép odább / kopott varjú sem károg érte / stalluma egy vásott peták / csak fintorog naiv pupák / Vízöntő-kor szegénylegénye*”. És mennyire időben érkező figyelmeztetés volt ugyanebben a kötetben a *Fekete farsang* című visszaemlékezés a gyerekkorra, nevezhetnénk regénytöredéknek is.

Amelyben, egyébként, talán először jelenik meg a maga markáns erejében az a prózai véna, amely aztán esszék, tárcák, művelődéstörténeti kalandozások egész sorát tárja elénk, elfeledett, elsüllyedt kultúrkincseink olyan erejű újra-felfedezését hajtja végre, avatja be abba olvasóit, hogy már akár csak ezért hálásak lehetünk a kornak amiatt: nem „provokálta ki” belőle a közéleti költő direkt, „primer” harcoságát. Helyette azt nyújtotta át, mutatta fel, ami örök, de minduntalan elveszítjük. Magunkat percnyi létekre váltva, forgácsolva; s amikor abból felpillantunk, kitekintünk, nem feledett tudásunk ellenére meglepődünk. Mert egy időközben, s hát ennyit a felkészülés évtizedeiről, egy olyan erős, korszakos, nagy költészettel találjuk szemközt magunkat – amire nem számítottunk. Még akkor sem, ha; s megtettük, ehhez ne férjen kétely, becsületesen nyomon követtük; olvastuk a Szepesi-életmű újabb s újabb darabjait, épp csak – talán épp verseinek e rendszeres „belégzése” által – hirtelen azt vesszük észre: nagy magasságokba érteztünk. Mélyebb levegővételek kellene. Nagyon erős, nagyon értékes könyveket tett le elénk az utóbbi évtizedben; abból kettő pedig mintha – túl a teljes formai eltérésen – egymásból építkezne. A másodikat (*Vidám busók*) veszem előbbre, s a *Képmutogatóval* fejezném be – alapjában véve, bevallom, eredetileg csak ezekről akartam beszélni, de úgy éreztem: ki kell öntenem magamból, – ha nem is egymás között, de az olvasónak – mindazt, amit az elmúlt évtizedekről összehordtam, amit próbáltam felvillantani, kicsit azért is, mert eközben *Márai* egyik naplóbejegyzése verődött fel bennem: „*a magyar irodalom nagy volt. Nagyobb volt, mint a nemzet*”. Ő ezt a negyvenes évek végén jegyezte le, én azért ellátok még ebből a mondatból a hetvenes évekig, de mostanában mintha – igazolódna. S végképp zárójelben jegyzem meg: attól nem leszünk nagyobbak, ha azt mondjuk saját múltunkra, jóval kisebb volt az annál, mint amire emlékezünk. És jobb, ha nem is emlékezünk.

Miért építkezne egymásra, egymásból az említett két kötet, hangsúlyosabban, különlegesebben, mint maga az életmű? Mert, noha formában eltérnek egymástól, mégis

itt és így összegződik az a személyes arc, amely Szepesit talán legjobban jellemzi; amit mindvégig tapasztalhattunk; ám most összesűrűl s kiárad. Ha fentebb azt írtam, nem jellemzi a „primer” harcosság, nos, ez nem jelenti azt, hogy munkásságát a létköltészet ezoterikusabb, természet-közeli, tűnődőbb világába kellene illeszteni. Nem. Végig ott égne sorokban a humanizmus legfontosabb értékei melletti megszólalások, az elmúlt korok megidézésében ott a szépség, de ott a tévutak csapdájának feltárásában rejlő figyelmeztetés; ott van az a tekintet, amely már egyik korai kötetében a világra szegeződik; mindvégig úgy láttat és látva lát.

Retusálni, „átsúlyozni” a magyar kultúra értékeit? Nos, azt gondolom, ezt várni például Szepesi Attilától – vajmi reménytelen óhaj. A *Vidám busók* egy kicsit azt a relief-költészetet folytatja, eleveníti fel, amiről már írtam, épp csak itt nem a dalforma, hanem a klasszikus ritmusok, a hexametertől a „zökentett” jambusig ível a játék, ám véresen komolyan. Néha csak amiatt, mert a legszebb emlékből fáj fel az időlenbe költözötték árnya, emléke. Pedig kezdetben a játékosra figyelünk fel; önkéntelenül dobolni kezdjük a ritmust: „Esteledik. Rőt lampionok sugarával az árnyék / kéken nyúlik a macskakövön tova. Kajla bolondok / dőlnek a görbe síkatoron át, hol a füstkarika közt” – és ernyedjen el itt a kéz, két szó között, enjambement közben, gondolván arra, talán *Petri Csathó* idéződik itt élénk, a régi barát, és a sok átmulatott éjszaka. De nem, ébredünk rá, láttuk, olvastuk már ezt a képet, hol is? Az elsőnek nevezetett kisprózában, a *Fekete farsangban*. És beleborzongunk abba a roppant erős mesterségbeli tudásba, ami így összeilleszti, egymásba csúsztatja ugyanazt a világot, két, egymástól teljesen eltérő formai megoldással. És ezt szinte mellékesen kapjuk, egy életmű hűséges olvasóinak kijáró bónuszként.

És még mindig a kincs felfedezését másra ruházó szerénység; mint a *Levélféle Wimbeldonba*, Határ Győzőnek: „...Mágus mester, titkos atyám, / kóstolgatja a szavak ízét. / Arcok hamvát, percek tüzeit / és tettek szörnyű sárkánybűzét. // Lombúkjában régvolt szavak, / szárnyas szelekkel szerteszállók, / ahogy álmodták hajdanán / csillagsipkás aranycsinálók”, ragadom ki ezt a pár sort, hogy ellenkezzek – hiszen hát, de hát ez legalább annyira önarckép. S talán valóban az, a busómaszk alatt ezúttal maga a költő rejtőzik, aki ugyanebben a versben, messzi képekkel indítva, a jelennel szembesít bennünket, azzal, ami talán egy ideig félmúltnak, közelmúltnak látszott, de hát ilyenünk talán sohasem volt s lesz. Hiszen a múlt egyik legfelismerhetőbb tulajdonsága az, hogy már nem abban élünk. Zárójel bezárva, sorolom inkább a köztankönyvbe illő tételeit: „Bolondország: ott bős a bölcs, / ordas a pap, csélcsap az őrző, / ... Senkiföldje vagy Átokföldre? / A kósza lelkek sorsa-vesztők, / ... Ott nincsen mit megérteni, / tér és idő összekuszálva. / Szerda virrad csütörtökre / és tegnap jön holnaputánra”. Ennyi, csapó, mondhatnánk, de azért ismétljük meg, nyomatékosan: nagy, nagyon nagy kötet ez, ebben a busójárásban, ami nem is annyira vidám, csak mondom, gyönyörű összekapaszkodások – legyünk divatosak: intertextualitások – fedezhetőek fel, gondolok itt Nagy László népi szürrealizmusára, épp csak hexameterbe öltöztetve, vagy *Juhász Ferenc* mondatfüggőyeire, amely mögül egy pillanatra Képes Géza pillant ki ránk, idézvé *A Mindenség énekeiből*, mondom, az egész egy villanásnyi idő, csak annyit bizonyít: a magyar költészet végtelen és határtalan. A kötet, nagyon magasra érkeve, tegyük még egy hasonlatot, kicsit olyan, mintha *Dsida* egykori tükre mellé Szepesi is felfüggesztené a magáét; most ott áll ő is, a tükör előtt, s nézi abban az egykori társakat csak úgy, mint az egykori, a volt, de a magasban leromolhatatlan hazát. És azt, ami itt lent, a homályban, igen csak leromlott.

Most írnék arról, végezetül, mint már utaltam erre, ami Szepesi Attila egyik legnagyobb teljesítménye az utóbbi évtizedben. S amely igazán a csúcsra vitte őt, és ugyanoda emeli olvasóit. A *Képmutogató* című kötet, kétszázharmincegy *Arcimboldo*-szonettet

tartalmaz; s valóban a milánói festő modorát idézi elénk, azt a sejtelmes, áttételes, szokatlan formákat és színeket egymással párosító világot, ahonnan azonban nagyon világos mondatok szűrődnek át időnként. „*s véget nem ér a kannibáli ünnep, / hol a féreg folyton férget emészt*” – emelem ide akár ezt a két sort, persze, nem véletlenül, mert hát íme, az a sokat emlegetett, ám eddig talán csak körüljárt, ráutalt továbbgondolása a dolgoknak. Ami Szepesinél annyira nyilvánvaló, és egyben annyira megdöbbenő vég eredménnyel jár. Mert, itt is, „*inkább egyenek meg a férgek*”, mondjuk, szinte gépiesen, a közismert *Karinty*-strófát, na de mi is van akkor, amikor immár féreg rág férget? Pazar, lenyűgözően látványos ez a kötet, szerzőnk szerint egy év alatt írta, ami mellett ne menjünk el szóltanul, és nem a teljesítmény matematikai nagysága miatt, mert hát, akinek minden vércseppje színtiszta költészet, attól ez nem akkora fegyvertény. Kicsit gonoszkodóan a maga racionalitásában képzeltem ezt el: költőnk ír egy szonettet, majd még egyet, talán valami graffiti képe motoszka fel benne, színesre pingált fal, mögötte üvegpalota-székház, banké, vagy párté, oly mindegy, aztán marad egy sor, vagy egy szó a nyelve hegyén, bökdösi a torkát, na lássuk, sziszegi, és sziszeg, sziszeg, sziszeg. Olyan összeszorított szájjal való sziszegéseket olvasunk, régi mesterségek, beomlott pincék, egy „*Utca, esőben*”, hol „*függünk lefelé*” és „*Ránk csurog a Teremtő könnye, nyála*”. Innen, ebből a kötetből ömlik ránk, szinte megállíthatatlanul, mint valami elszakadt zsákból, az a hatalmas szókinés, költői képezszo-köz-tár, formai és tartalmi mesterségbeli tudás, ami Szepesi Attilát jelenti, jellemzi.

De nem kevésbé, és talán mindenekelőtt, azt az örökké velünk élő költőt, aki mindezt szinte kényszeresen, de sohasem erőszakoltan osztja meg velünk; mert nem adja fel. Látnunk kell úgy a világot, és csökönnyösen mindig úgy, egy pillanatra sem tévesztve szem elől a legtréfásabb helyzetekben sem, azt, amit első kötetében, a *Kölyökkori ön-arcképben*, mindössze két sorban, a sorsra vésett: „*kinéz egy arc / a leplombált vagonból*”. Ezért kell kifaggatni a társakat, felfejteni, továbbgondolni metaforáikat; ezért kell időben és térben a legnagyobb, legmélyebb utakra vetni tekintetünket, bejárni azokat, és felmutatni, mit elfeledtünk. Felmutatni az olvasóknak. Egyszer talán csak valamiből hirtelen mégis tanulunk.

Feleségével és öt gyermekével